

UDK: 316.356.2	Godišnjak za psihologiju, vol 6, No 8., 2009, pp.81-94	ISSN 1451-5407

**Vesna Anđelković,
Maja Zlatanović,
Snežana Vidanović,
Snežana Stojiljković,**
Filozofski fakultet, Niš

OPŠTA ADAPTACIJA DECE IZ JEDNORODITELJSKIH PORODICA⁸

Apstrakt

Imajući u vidu da struktura porodice određuje porodične procese i da oni imaju značajnu ulogu u razvoju dece i njihovom funkcionisanju, osnovni cilj istraživanja bio je da ispitamo da li postoje razlike u adaptaciji između dece iz jednoroditeljskih i potpunih porodica. Istraživanjem je obuhvaćeno 60 majki dece uzrasta od tri do pet godina iz Čuprije. Polovinu uzorka činile su samohrane majke, a drugu polovinu majke iz potpunih porodica. Za procenu opšte adaptacije dece korišćena je Kontrolna lista dečijeg ponašanja-Fribourg (Child behaviour and item of strain-Fribourg) koja se bazira na nemačkoj verziji Klasenovog upitnika „SDQ“. Na osnovu ovog instrumenta dobijeni su podaci o prisustvu emocionalnih problema, teškoća u ponašanju, hiperaktivnosti, problema u odnosu sa vršnjacima, somatskih problema i prosocijalnog ponašanja. Rezultati su pokazali da deca samohranih majki ispoljavaju više emocionalnih problema. Zaključeno je, takođe, da je u razmatranju opšte adaptacije dece neophodno uključiti i pol.

Ključne reči: jednoroditeljske porodice, adaptacija dece.

⁸ Rad je nastao u okviru projekta Usklađivanje uloga na poslu i u porodici (149062D) koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije

Teorijski kontekst

Psihološki razvoj deteta određen je mnogobrojnim faktorima od kojih neki deluju znatno pre njegovog rođenja. Razume se, u najranijem razvoju iskustva koja dete stiče u interakciji sa okolinom dominantno su vezana za majku. Koliko će majka adekvatno odgovoriti na potrebe deteta zavisi, kako od njenog iskustva u primarnoj porodici, tako i od aktuelne realnosti i konkretne i emocionalne podrške koju joj pruža partner. Otac i indirektno utiče na razvoj deteta menjajući i odnos majka-dete. Kako navodi Parke (1996), majka u prisustvu oca pokazuje veće interesovanje za dete.

Nezavisno od majke kao primarnog objekta, otac uspostavlja interakciju sa detetom veoma rano i njegova uloga u razvoju dece je jedinstvena. U istraživanjima se navodi da u nekim oblastima kao što je emocionalna inteligencija, samopoštovanje, samopouzdanje, otac ima nezamenljivu ulogu (Amato, 1998). Ističe se da je karakterističan stil igre oca i deteta važan prediktor socijalnih veština i emocionalnog izražavanja. Igre s ocem, u odnosu na igre s majkom, nose više uzbuđenja i aktivnosti i od dece se očekuje intenzivniji odgovor, a čini se da ga i dobijaju. Navodi se, takođe, da su očevi usmereniji na taktilni kontakt i fizičke igre, kao što su bacanje u vazduh, golicanje i sportovi, dok se majke igraju sa decom mirnije privlačeći njihovu pažnju (Santrock, 2000).

Posebno kod dečaka otac ima značajnu ulogu u razvoju polnog identiteta. Pored toga što predstavlja model identifikacije, otac češće nego majka ukazuje dečaku da li je njegovo ponašanje u skladu s odgovarajućim polnim stereotipom (Santrock, 2000). Posredno, očevi razrešavaju snažne simbiotske veze deteta sa majkom i pomažu njegovoj daljoj individuaciji (Abelin, 1975).

Istraživanja pokazuju i da su razlike između dečaka koji odrastaju sa očevima i dečaka koji odrastaju bez očeva najizraženije u predadolescentskom periodu. Dečaci čiji su očevi otišli pre njihove pete godine pasivniji su i sa manje takmičarskog duha. Takođe, u odnosu na decu iz potpunih porodica, oni su zavisniji od vršnjaka i manje asertivni (McLanahan i Sandefur, 1994; prema Parke, 1996).

Mnoge studije potvrđuju da kod devojčica sa odsutnim ocem teškoće sa razvojem polne uloge obično ne nastupaju pre adolescencije. O očevoj ulozi u usvajanju polne uloge devojčica govori i istraživanje kojim su obuhvaćene devojčice razvedenih roditelja, odraslih uz oba roditelja i bez oca ili bilo koje druge muške osobe. U poređenju sa devojčicama

odraslim uz oba roditelja, devojčice razvedenih roditelja pokazivale su veću usmerenost i asertivnost prema suprotnom polu, dok su devojčice odrasle bez oca bile izrazito inhibisane i anksiozne u prisustvu muške osobe (Hetherington, 1972; prema Parke, 1996).

Mada se i danas smatra da je porodica zasnovana na braku biološkog oca i majke najoptimalnije okruženje za razvoj deteta, svedoci smo znatnog porasta nepotpunih porodica u drugoj polovini XX veka. Najčešći uzrok je razvod, a sve češće i odluka majke da sama podiže dete. Ilustrativni su podaci istraživanja u Finskoj koji pokazuju da samo 66% dece do osamnaest godina živi u potpunoj porodici (Sauvola, 2001), dok je u SAD taj procenat nešto manji, oko -50% (Goldstein, 1999). Nezvanični podaci govore da u Srbiji 10%-14% dece živi samo sa jednim roditeljem, najčešće majkom, uglavnom usled razvoda, mada se znatno povećava broj porodica u kojima majka nikada nije bila u braku (Vidanović i sar., 2006).

Kako će dete reagovati na razvod zavisi od uzrasta u kome je došlo do razvoda, zrelosti ličnosti, prethodnih iskustava u odnosima sa roditeljima, ličnosti roditelja, njihovog ponašanja i stavova prema detetu i razvodu i drugih činioca. Povrede su patogenije ukoliko je dete mlađe i ukoliko se razvod dešava u osetljivijim fazama razvoja: faza ogledala, faza separacione anksioznosti, edipalna faza i pubertet (Tadić, 1992).

Mada mnoga deca razvednih roditelja ne ispoljavaju znake teške psihopatologije, brojne studije govore o povećanom riziku pojave psihopatoloških ispoljavanja kod dece i adolescenata (Souvola, 2001). Kao najčešći poremećaji dece ranog uzrasta navode se poremećaji hranjenja i spavanja, enureza, psihosomatska oboljenja i hiperkinetički sindrom. Nezavisno od uzrasta, istraživanja pokazuju da 25% dece iz nepotpunih porodica u poređenju sa 10% dece sa oba roditelja ima teškoće u školi, probleme u ponašanju (delinkventno ponašanje, emocionalni ispadi), poremećaje raspoloženja, nisko samopouzdanje i neuspešne intimne veze (Hetherington i Jodl, 1994; prema Santrock, 2000).

U razumevanju psihodinamike razvoja dece u nepotpunoj porodici svakako treba imati u vidu da se samohrani roditelji suočavaju sa dodatnim stresorima. Povećani zahtevi u ostvarivanju roditeljskih funkcija, izostanak podrške partnera i često nizak socioekonomski status porodice, mogu dovesti do nedovoljnog emocionalnog i fizičkog prisustva roditelja sa kojim dete živi. Na primer, istraživanje (Mihić i sar., 2006) sprovedeno na uzorku od 560 porodica sa teritorije Vojvodine, pokazuje da su majke iz porodica sa lošim materijalnim statusom procenjene kao manje tople i pristupačne. Neka druga istraživanja, pak, u kojima su kontrolisana materijalna

primanja, obrazovanje i starost roditelja u potpunim i nepotpunim porodicama, ukazuju na depresivnost samohranih majki. Depresivnost skreće pažnju roditelja s potreba deteta i pojačava tendenciju ka odbacivanju, kritičnosti i nedoslednosti (Berg-Nielsen i sar., 2002; prema Raboteg-Šarić i Pećnik, 2006).

Imajući na umu da struktura porodice značajno utiče na porodične procese i razvoj dece, problem istraživanja je bio ispitivanje stepena opšte adaptacije dece iz potpunih i jednoroditeljskih porodica bez oca. Prema teorijskoj osnovi instrumenta koji je korišćen u istraživanju (Kontrolna lista dečijeg ponašanja – Fribourg), opšta prilagođenost se određuje kao odsustvo emocionalnih problema, teškoća u ponašanju, hiperaktivnosti, problema sa vršnjacima i prisustvo prosocijalnog ponašanja.

Ciljevi istraživanja

Opšti cilj

- Ispitati da li postoje statistički značajne razlike u stepenu opšte adaptacije dece iz potpunih i jednoroditeljskih porodica bez oca.

Posebni ciljevi

- Ispitati da li postoje statistički značajne razlike u izraženosti pojedinih aspekata opšte adaptacije (emocionalni problemi, teškoće u ponašanju, hiperaktivnost, problemi sa vršnjacima, prosocijalno ponašanje i somatizacija) kod dece iz potpunih i jednoroditeljskih porodica bez oca.

- Ispitati da li postoji povezanost pojedinih aspekata adaptacije deteta (emocionalni problemi, teškoće u ponašanju, hiperaktivnost, problemi u odnosu sa vršnjacima, prosocijalno ponašanje i somatizacija) i kontrolnih varijabli (pol i red rođenja deteta, starost, nivo obrazovanja, radni status majke i socio-ekonomski status porodice).

Instrumenti

Kontrolna lista dečijeg ponašanja-Fribourg (Child behaviour and item of strain-Fribureg) Ovaj upitnik bazira se na nemačkoj verziji

Klasenovog upitnika SDQ iz 2002. godine. Najpre je korišćen u nekoliko istraživačkih projekata na Fribourg univerzitetu, a kasnije modifikovan kako bi bio pogodan za primenu u i drugim zemljama. Upitnik se sastoji od 25 tvrdnji kojima se ispituju osobine i teškoće u ponašanju dece od 1 do 5 godina. Majka deteta bira jedan od tri ponuđena broja i tako izražava stepen slaganja sa svakom tvrdnjom. Tvrdnje su postavljene u šest subskala: *emocionalni problemi, teškoće u ponašanju, hiperaktivnost, problemi sa vršnjacima, prosocijalno ponašanje i somatizacija*.

Upitnik o sociodemografskim varijablama Upitnikom smo dobili podatke o detetu (pol, starost, red rođenja, broj braće i sestara, vreme provedeno bez oca) i podatke o majci (starost, nivo obrazovanja, bračni status, radni status i socio-ekonomski status porodice).

Uzorak ispitanika

Istraživanjem je obuhvaćeno 60 majki dece uzrasta od 3 do 5 godina iz Čuprije. Polovinu uzorka čine majke iz jednoroditeljskih porodica, a drugu polovinu majke iz potpunih porodica. Poduzorak samohranih majki čini 27 razvedenih i 3 neudate žene. Ispitanice iz oba poduzorka imaju u proseku oko 32 godine (raspon je od 22 do 44 godine). U oba poduzorka najviše je ispitanica sa srednjom školom (preko 60%) i većina je zaposlena (68%). Zapravo 93% ispitanica ima srednji ili viši nivo obrazovanja, ali je među majkama iz potpunih porodica znatno više onih sa višom ili visokom školom. Kod potpunih porodica prisutna je ravnomerna raspodela prema socio-ekonomskom statusu, dok je 66% jednoroditeljskih porodica najnižeg socio-ekonomskog statusa

Rezultati

Najpre ćemo izložiti rezultate istraživanja koji se odnose na izraženost svih aspekata opšte adaptacije dece iz potpunih i jednoroditeljskih porodica (Tabela 1).

OPŠTA ADAPTACIJA DECE IZ JEDNORODITELJSKIH PORODICA

Tabela 1. Izraženost pojedinih aspekata adaptacije kod dece iz potpunih i jednoroditeljskih porodica i značajnost razlika

Aspekti adaptacije		AS	SD	t-test	značajnost razlike
emocionalni problemi	potpune	1.28	.22	-3.78	.00
	jednoroditeljske	1.57	.34		
teškoće u ponašanju	potpune	1.33	.17	-1.41	.16
	jednoroditeljske	1.45	.41		
hiperaktivnost	potpune	1.59	.29	-.46	.64
	jednoroditeljske	1.63	.38		
problemi sa vršnjacima	potpune	1.30	.22	-.36	.71
	jednoroditeljske	1.32	.30		
prosocijalno ponašanje	potpune	2.70	.22	-.82	.41
	jednoroditeljske	2.75	.24		
somatizacija	potpune	1.24	.33	.00	1.00
	jednoroditeljske	1.24	.23		

Podaci u Tabeli 1. pokazuju da su kod dece iz potpunih porodica svi aspekti adaptacije ispod teorijskih srednjih vrednosti (AS = 1,50), osim *hiperaktivnosti i prosocijalnog ponašanja*. Najizraženiji aspekt je *prosocijalno ponašanje* (AS = 2.70). I kod dece iz jednoroditeljskih porodica samo su *hiperaktivnost i prosocijalno ponašanje* iznad teorijskih srednjih vrednosti, a najizraženije je *prosocijalno ponašanje* (AS = 2.75). Kod ovog poduzorka, za razliku od dece iz potpunih porodica i *emocionalni problemi* su iznad teorijskih srednjih vrednosti (1,57 prema 1,50). Statistički značajna razlika između dece iz potpunih i jednoroditeljskih porodica nađena je samo u odnosu na *emocionalne probleme*. Deca iz nepotpunih porodica imaju izraženije emocionalne probleme.

Tabela 2. Izraženost pojedinih aspekata adaptacije s obzirom na pol dece na celom uzorku

Aspekti adaptacije	Pol	N	AS	SD
emocionalni problemi	muski	34	1.45	.32
	ženski	26	1.40	.33
teškoće u ponašanju	muški	34	1.50	.36
	ženski	26	1.24	.18
hiperaktivnost	muški	34	1.65	.39
	ženski	26	1.55	.25
problemi sa vršnjacima	muški	34	1.27	.25
	ženski	26	1.35	.27
prosocijalno ponašanje	muški	34	2.73	.24
	ženski	26	2.73	.22
somatizacija	muški	34	1.24	.29
	ženski	26	1.24	.27

Iz Tebele 2. vidimo da su svi aspekti adaptacije, osim aspekt *problemi sa vršnjacima*, izraženiji kod dečaka. Ističemo da statistički značajna razlika između dečaka i devojčica postoji samo na dimenziji *problemi u ponašanju* koji su prisutniji kod dečaka.

Što se tiče povezanosti aspekata adaptacije dece i kontrolnih varijabli (pol i red rođenja deteta, starost, nivo obrazovanja, radni status majke i socio-ekonomski status porodice) rezultati pokazuju da samo *starost majke* pozitivno korelira sa *emocionalnim problemima* i *problemima sa vršnjacima*, a negativno sa *prosocijalnim ponašanjem* (Tabela 3). Dakle, deca starijih majki imaju više emocionalnih problema, više problema sa vršnjacima i ponašaju se manje prosocijalno.

Tabela 3. Povezanost pojedinih aspekata adaptacije dece i starosti majke na celom uzorku

Starost majke	Visina korelacije	Nivo značajnosti	Broj ispitanika
emocionalni problemi	.27	.04	60
teškoće u ponašanju	-.12	.35	60
hiperaktivnost	-.04	.77	60
problemi sa vršnjacima	.30	.01	60
prosocijalno ponašanje	-.31	.01	60
somatizacija	.09	.47	60

Diskusija rezultata

Uloga oca u razvoju dece dugo je ignorisana i zanemarivana. Nagli porast interesovanja za ulogu oca u razvoju dece dovodi se u vezu sa promenama u porodičnim relacijama i tradicionalnim ulogama. Sve više se prepoznaje da osobenosti oca i njegov karakterističan roditeljski stil predstavljaju značajan faktor formiranja detetove ličnosti. Stoga smo i pretpostavili da će se samohrano roditeljstvo na specifičan način odraziti na razvoj dece ranog uzrasta.

Rezultati istraživanja pokazuju da je najizraženiji aspekt adaptacije dece uzrasta od tri do pet godina *prosocijalno ponašanje*. Naime, deca iz potpunih, kao i iz jednoroditeljskih porodica, u velikoj meri se ponašaju prosocijalno, što znači da saraduju s drugom decom, spremna su da pruže pomoć drugima i vode računa o tuđim stvarima. Dobijeni rezultat je očekivan, s obzirom da istraživanja (Brajša-Žganec i Slunjski, 2007) pokazuju da na uzrastu od 3 do 6 godina dolazi do porasta prosocijalnog ponašanja dece oba pola, mada se devojčice ponašaju prosocijalnije nego dečaci. Podvlači se, takođe, da je razvoj prosocijalnog ponašanja blisko povezan s kognitivnim i moralnim razvojem, a posebno s razvojem empatije.

Očekivanja da postoji statistički značajna razlika u stepenu opšte adaptacije dece iz jednoroditeljskih i dece iz potpunih porodica uglavnom nisu potvrđena. Od svih aspekata opšte adaptacije (emocionalni problemi,

teškoće u ponašanju, hiper aktivnost, problemi sa vršnjacima, prosocijalno ponašanje i somatizacija) statistički značajna razlika postoji samo na subskali *emocionalni problemi*.

Veće prisustvo *emocionalnih problema* kod dece iz jednoroditeljskih porodica sagledavamo u kontekstu teorijskih shvatanja i empirijskih istraživanja koja pokazuju da deca ranog uzrasta nemaju jasne pojmove o razvodu, napuštanju i smrti i na gubitak odgovaraju pretežno emocionalno. Kako navodi Liberman (prema Tadić, 1992), deca ovog uzrastu posle razvoda roditelja ispoljavaju različite emocionalne probleme, kao što su separaciona anksioznost, regresija, ljutnja, strah, povlačenje, osećanje odbačenosti i napuštenosti. Podsetimo se da neka istraživanja (Parke, 1996; Amato, 1998) govore da je karakterističan roditeljski stil oca važan prediktor emocionalnog izražavanja.

Pored neospornog značaja koje rane separacije mogu imati na razvoj ličnosti, ne smemo prenebregnuti i neke druge faktore kao što je funkcionisanje i struktura porodice pre i posle razvoda, individualna obeležja deteta, i ne retko, promenjen odnos majke prema detetu. Hetherington (1979) je, na primer, proučavajući kratkoročne i dugoročne posledice razvoda braka na dečiji razvoj i porodične odnose utvrdila da tokom prve godine nakon razvoda majke postaju depresivne i manje podržavajuće prema deci.

Statistički značajne razlike između dece iz potpunih porodica i dece iz jednoroditeljskih porodica nisu nađene u odnosu na *teškoće u ponašanju, hiperaktivnost, probleme sa vršnjacima, prosocijalno ponašanje i somatizaciju*. Napominjemo da u ovom istraživanju deca nisu neposredno ispitivana već su majke procenjivale ponašanje i osobine svoje dece. Poznato je da roditelji različito procenjuju šta je dopušteno, a šta ne u detetovom ponašanju, kao i da prikazuju svoju decu u boljem svetlu. To potvrđuje i istraživanje Mikasa (2007) koje je ukazalo da roditelji mogu imati teškoće u prepoznavanju razvojnih smetnji svoje dece u periodu pre polaska u školu. Zapravo, roditelji minimiziraju ozbiljnost problema svoje dece, teže prihvataju prisustvo problema, a i nemaju jasne i objektivne pokazatelje za poređenje kao u kasnijim razvojnim periodima.

Istovremeno, rezultati nam pružaju još neka usmerenja i prostor za promišljanje. Da li oni govore da samo prisustvo ili odsustvo oca ne mora imati presudan uticaj na adekvatan razvoj dece? Znamo da najčešće podržavajuća majka i neke osobe bliske detetu mogu predstavljati dobar substitut očinske figure i pomoć adekvatnom razvoju. Razumljivo je da će

stav prema odsutnom ocu u mnogome zavisi i od (svesnih i nesvesnih) stavova majke u odnosu na oca deteta.

Napomenimo i to da većina dece majki u uzorku ide u vrtić koji je jedan od značajnih faktora emocionalnog, sazajnog i socijalnog razvoja. Vrtić takođe može predstavljati podsticajnu i emocionalno toplu sredinu za zanemarivanu decu ili decu izloženu težim osujećenjima.

Jedan od mogućih razloga nepostojanja razlika u skoro svim aspektima opšte adaptacije dece iz potpunih i jednoroditeljskih porodica verovatno proističe iz strukture uzorka koji nije tipičan za samohrano roditeljstvo. Većina majki iz poduzorka nepotpunih porodica u ovom istraživanju je višeg obrazovnog nivoa i zaposlena je, što, na neki način, doprinosi opštoj atmosferi u porodici.

Rezultati ovog istraživanja takođe ukazuju da je u razmatranju opšte adaptacije dece neophodno uključiti pol deteta i starost majke. Dečaci imaju više *teškoća u ponašanju* u odnosu na devojčice. Dečaci su neposlušniji, agresivniji prema drugoj deci i češće imaju napade besa. Razlike među polovima u agresivnosti uglavnom se pripisuju razlikama u procesu socijalizacije dečaka i devojčica. Generalno, agresivnost se smatra prihvatljivom komponentom muške, ali ne i ženske polne uloge, pa se već od najranijeg uzrasta deca usmeravaju u tom pravcu. Tako se kod dečaka toleriše ili čak ohrabruje i nagrađuje agresivno ponašanje, dok se kod devojčica takvo ponašanje ne odobrava, pa čak i osuđuje. I istraživanja koje navode Shaw i Ingoldsby (1999) ukazuju da su dečaci skloniji eksternalizovanim problemima (ponašanja poput prkosa, agresije i delinkvencije), a devojčice internalizovanim.

Zanimljiv nalaz istraživanja je da deca starijih majki imaju *više emocionalnih problema, više problema sa vršnjacima i ponašaju se manje prosocijalno*? Razloge možda treba tražiti u različitim vaspitnim stilovima starijih i mlađih majki. Pri tome, pre svega, imamo na umu da istraživanja govore o povezanosti autoritativno-demokratskog vaspitnog stila i popularnosti dece u grupi, a autoritarno-restruktivnog sa odbacivanjem dece od grupe vršnjaka (Klarin, 2002). Takođe, navodi se da su deca iz porodica koje karakteriše autokratski vaspitni stil pasivnija i manje popularna (Milošević, 2002). Brojne studije potvrđuju pretpostavku da su socijalne veštine koje dete koristi u interakciji s vršnjacima derivat socijalnih odnosa u porodici (Klarin, 2002). Paralelno sa tim ističe se visok stepen korelacije između emocionalnih odnosa u porodici i odnosa dece sa vršnjacima. Nepopularnost dece u grupi vršnjaka često ukazuje na postojanje konflikata u odnosima roditelj-dete. Posredno, može se razmišljati i o kvalitetu odnosa

dece i oca, kada se ima u vidu da je očevo prihvatanje i podrška emocionalnih stanja deteta od posebnog značaja za vršnjačke odnose (Parke, 1996).

Jedan od mogućih razloga većeg prisustva emocionalnih problema, problema sa vršnjacima i manje prosocijalnog ponašanja kod dece starijih majki možda proističe iz strukture uzorka. Podsetimo se da je preko dve trećine majki zaposleno i da je među njima više starijih majki. Poznato je, takođe, da se materinstvo često iskazuje kao smetnja profesionalno aktivne žene. U tom kontekstu, navodi se da je žena savremenog društva najčešće opterećena brojnim novim ulogama. Osećanje da adekvatno ne može odgovoriti na sve obaveze stvara tenziju i česta osećanja neadekvatnosti, što može uticati na kvalitet roditeljstva zaposlene majke.

Zaključak

U literaturi koja se odnosi na efekte odsustva oca na dečiji razvoj navodi se da bi povrede mogle biti patogenije ukoliko je dete mlađe jer ono nije dostiglo nivo kognitivnog razvoja kako bi razumelo pojmove kao što su razvod, napuštanje i smrt. Paralelno sa tim neki teorijski modeli ističu da je većina problema kod dece u jednoroditeljskim porodicama rezultat dugotrajnih psiholoških problema roditelja, individualnih kapaciteta deteta za prevladavanje stresogenih i traumatskih događaja kao i obeležja socijalnoekonomskog okruženja.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju da samo prisustvo ili odsustvo oca ne mora imati presudan uticaj na opštu adaptaciju dece ranog uzrasta. To nikako ne znači umanjivanje značaja oca u razvoju deteta. Naprotiv, veće prisustvo *emocionalnih problema* kod dece iz jednoroditeljskih porodica u ovom istraživanju, između ostalog, pokušali smo da razumemo u sklopu shvatanja i istraživanja koja govore da u nekim oblastima, među kojima je emocionalno izražavanje, otac ima nezamenljivu ulogu..

Važan nalaz ovog istraživanja je da, iako deca majki koje same podižu decu ispoljavaju više *emocionalnih problema*, visoka izraženost *prosocijalnog ponašanja* govori o njihovom dobrom socijalnom funkcionisanju. Ipak, rezultati pokazuju da dečaci imaju više *teškoća u ponašanju* u odnosu na devojčice što je u skladu sa prethodnim empirijskim nalazima prema kojima su dečaci skloniji eksternalizovanim problemima, a devojčice internalizovanim. Ove polne razlike treba svakako sagledavati i s obzirom na mnogobrojne psihološke, sociološke i kulturološke faktore.

Istovremeno treba podvući da, uprkos kompleksnosti problema koji pokušavamo da razumemo, neopravdano je dovoljno ne uvažiti vrlo različite individualne kapacitete deteta za razvoj i adaptaciju.

Literatura

- Abelin, E. (1975). Same further observations and coments on earliest role of the father. *Int. J. Psychoanalitic*, 56, 293-302.
- Amato, P. (1998). More than money? Men's contributions to their children's lives, in A. Booth and A. Crouter (eds.), *Men in Families: When Do They Get Involved? What Difference Does It Make?*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 241-278.
- Brajša-Žganec, A. i Slunjski, E. (2007). Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja. *Društvena istraživanja*, 3, 477-496.
- Goldstein, J. R. (1999). The levelling of divorce in the United States. *Demography*, 36, 409-414.
- Hetherington, E. M. (1979). Divorce: A child's perspective. *American Psychologist*, 34, 851-858.
- Klarin, M. (2002). Dimenzije obiteljskih odnosa kao prediktori vršnjačkim odnosima djece školske dobi. *Društvena istraživanja*, 4-5, 805-825.
- Mihić, I., Zotović, M. i Petrović, J. (2006). Sociodemografske karakteristike porodice, podela posla u kući i vaspitni stilovi roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine. *Pedagoška stvarnost*, 1-2, 118-134.
- Mikas, D. (2007). Kako roditelji i odgojitelji procenjuju emocionalni razvitak i ponašanje djece predškolske dobi. *Odgojne znanosti*, 9, 49-73.
- Milošević, N. (2002). Uticaj saradnje porodice i škole na socijalno ponašanje i školsko postignuće učenika. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 34, 193-212.
- Parke, R. D. (1996). *Fatherhood*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- Raboteg-Šarić, Z. i Pećnik, N. (2006). Bračni status, financijske poteškoće i socijalna podrška kao odrednice roditeljske depresivnosti i odgojnih postupaka. *Društvena istraživanja*, 6, 961-985.
- Santrock, J.W. (2000). *Children*. McGraw-Hill Companies, Inc.

- Shaw, D. S. and Ingoldsby, E. M. (1999). Children of divorce. in R. T. Ammerman, M. Hersen and C. G. Last (eds) *Handbook of prescriptive treatments for children and adolescents*. Needham Heights, MA, Allyn i Bacon.
- Souvola, A. (2001). *The association between single-parent family background and physical morbidity, mortality and criminal behaviour in adulthood*. Oulu University Press, Oulu.
- Tadić, N. (1992). *Psihijatrija detinjstva i mladosti*. Beograd, Naučna knjiga.
- Vidanović, S., Todorović, J., Hedrih, V. (2006). *Porodica i posao – izazovi roditeljstva*. Filozofski fakultet, Niš.

Vesna Anđelković, Maja Zlatanović, Snežana Vidanović, Snežana Stojiljković

GENERAL ADAPTATION OF CHILDREN IN ONE-PARENT FAMILIES

Abstract

The main aim of this investigation was to evaluate if there are any differences in adaptation between children in one-parent family and children in intact family. We had in mind the fact that family structure defines family processes and that they play an important role in children development and their functioning. Investigation included 60 mothers of children aging from 3 to 5 from Čuprija town. One half of the investigated population included single mothers and the other half included mothers from intact families. To evaluate general children adaptation we used Child Behaviour And Item Of Strain - Fribourg Scale based on German version of Klasen Questionnaire SDQ. Thus, we obtained results about presence of emotional problems, behavioral difficulties, hyper-activity, problems in relationships with peers, somatic problems, and prosocial behaviour. The results showed that children with single mother show greater emotional problems. We also concluded that the gender should be included in discussing the general children adaptation.

Keywords: *one-parent families, children adaptation.*

